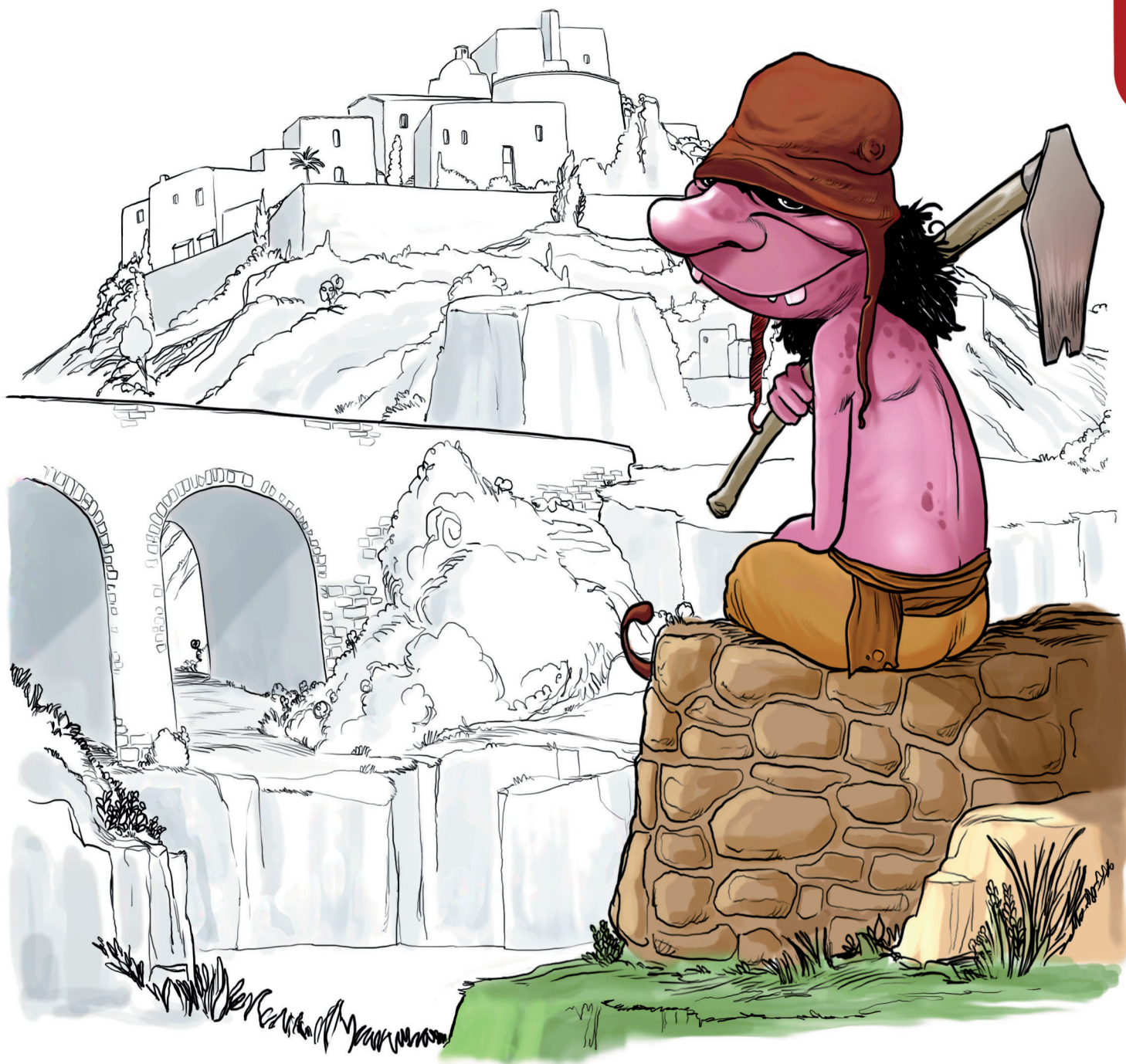

VISITAM EL MOLÍ DE DALT

— D'ON VE EL PA? —

EDUCACIÓ INFANTIL

**GUIA
DIDÀCTICA**

es riu
de santa eulària

Introducció

Amb aquest quadern volem proporcionar un material que serveixi als mestres per preparar la visita al Molí de Dalt o Molí de Can Planetes de Santa Eulària del Riu que actualment alberga el centre d'interpretació del riu.

El quadernet està pensat per estudiants d'educació infantil. Els mestres poden adaptar les activitats proposades al nivell i les habilitats del seu grup d'alumnes. El quadernet vol aconseguir que l'alumnat s'ubiqui en l'entorn del molí, per aprendre a habitar-lo, respectar-lo i millorar-lo. El fil conductor del quadernet és el cicle del pa, que dóna significat al molí i el relaciona amb un producte molt pròxim a la seva experiència.

Els nens necessitaran per completar-lo un llapis i algun llapis de color.

Objectius educatius

Generals

- Observar i explorar de forma activa estímuls sensorials i el propi entorn i identificar-ne els principals elements mostrant interès pel seu coneixement, formulant preguntes i generant interpretacions sobre algunes situacions i fets significatius
- Conèixer alguns elements de l'entorn sociocultural proper identificant el paper de les persones que hi formen part i valorant la seva feina.
- Comprendre, reproduir i recrear alguns texts orals, literaris i de tradició cultural mostrant actituds de valoració, plaer i interès cap a ells.

Específics

- Observar i explorar el molí d'aigua de Can Planetes i el seu entorn més proper.
- Conèixer algunes de les feines del pagès eivissenc en relació amb el cicle del pa.
- Adquirir lèxic específic del cicle del pa: elements, activitats i eines.

Continguts

Generals

- Exploració, manipulació i reconeixement d'objectes i matèries de l'entorn a través dels sentits i de les accions, classificant-los i percebent les seves característiques, atributs, graus, qualitats, funcions i usos quotidians, mostrant interès i iniciativa. Identificació de les sensacions que s'experimenten en relació amb els objectes (gusts, olors, sons...).

- Observació i exploració de l'entorn sociocultural més immediat: carrer, barri, lloc on es troba l'escola, poble o ciutat, dels elements que s'hi troben i d'algunes necessitats, ocupacions i serveis en la vida de la comunitat, acceptant les normes bàsiques establertes que regulen la vida en ella (circulació, serveis...).

- Narracions, explicacions, instruccions o descripcions llegides per altres persones: interès i atenció en l'escolta de textos llegits pels altres.

- Iniciació a l'ús de l'escriptura i la lectura amb finalitats reals, funcionals, pràctiques i significatives, mitjançant diverses tipologies textuais senzilles i segons la maduresa de cada infant, mostrant interès i disposició per l'ús de convencions del sistema de la llengua escrita (linealitat, orientació, organització de l'espai, traç...), i mostrant gust i interès per la producció de missatges amb traç cada cop més precís i llegible.

Específics

- Sembrar, creixement i sega del blat.
- Separació del gra i la palla: la batuda i la ventada.
- La utilització de l'aigua del riu per regar horts i moure el molí.
- El funcionament bàsic del molí d'aigua.
- L'elaboració del pa i l'enfornat.
- La llegenda del fameliar.

Competències

Aquest quadernet contribueix al desenvolupament de les següents competències bàsiques:

- Competència en el coneixement i la interacció amb el món físic.
- Competència lingüística.
- Competència cultural i artística.
- Competència per aprendre a aprendre.

Guia de les activitats

PÀGINA 1

Què hem de saber?

La sembra del blat es fa en desembre o gener. Abans s'ha de preparar la terra. Antigament es llaurava fins a tres vegades: el guaret, abans de l'estiu, la binació i el terçat. L'adob es feia amb fems d'animals; avui també es fan servir adobs químics.

El blat era un producte agrícola fonamental. Per això la sembra dels diferents terrenys d'una finca s'organitzava entorn del blat.

Cada terç (1/4 part de la finca) se sembrava alternativament: el primer any de blat, el següent d'ordi, el tercer era la cultiva (per pasturar els animals), i el quart ,el guaret (en el qual el terreny es preparava per a la sembra del blat, fent-hi les tres llaurades). La sembra es feia a solc amb canó de sembrar (de llauna o cartró) o a eixam (es divideix el terç amb sellons per saber per on s'ha sembrat i per on no i s'escampa amb la mà). Després de sembrar s'entaulava el terç per anivellar el terreny i evitar que hi quedassin sense enterrar.

El creixement i maduració del blat es realitza de gener a juny. Com que el blat és un conreu de secà, es deixa créixer la planta lliurement, a mercè del temps atmosfèric. Les aigües i la temperatura influeixen en la bona maduració del blat, tant que poden fer malbé la collita: No convé que ploqui els darrers mesos de maduració (el blat madura bé en terra seca); el vent fort tomba les espigues; la boira persistent genera rovell; les tempestes de pedra desfan les espigues, etc. Una altra amenaça per a la collita són les males herbes: rosella, ravenissa i card, sobretot.

La sega del blat es fa en juny i a partir de mig matí, perquè la canya estigui més rostida. En l'actualitat una mateixa màquina fa la sega, la batuda i la ventada. Abans de les segadores mecàniques, la sega es feia a mà o amb falçs. Les espigues s'ajuntaven en falcats, gavelles i garbes lligades amb vencillons. Deu garbes formen un cavalló. Les segadores i les dalles són instruments que es van incorporar a la sega avançat el segle XX.

Com que era una feina que requeria molta gent, els veïns i familiars s'ajuntaven amb treballades o reminyoles (en aquest cas segada) per ajudar-se els uns als altres; eren aplecs per fer feina però també amb un component festiu.

Com plantejam les activitats?

Amb les tres il·lustracions d'aquesta pàgina els nens i nenes poden resseguir el procés de sembra i maduració del blat. És similar al de molts altres vegetals. En aquesta pàgina els nens han de realitzar diversos tipus d'activitats. Per una banda, han de llegir les imatges (i els textos) de la pàgina, i després han de pintar el camp, els brots de blat i les espigues de blat madur. Per una altra han d'escriure dues paraules relacionades amb la sembra, que poden copiar dels requadres que tenen a sobre de la il·lustració. Si han posat unes lletres per facilitar la tasca.

Activitat complementària

Observam un camp de blat proper a l'escola.
Sembram una llavor i observam el seu creixement.

PÀGINA 2

Què hem de saber?

Les espigues de blat agrupades en garbes es transportaven (a peu, en animal o amb carro) fins a l'era. L'era és un espai aplanat, ferm, a vegades enrajolat o empedrat, amb forma arrodonida d'uns setze metres de diàmetre. La batuda i ventada eren les dues feines que es feien en aquest espai.

Les garbes es portaven a l'era. Allí s'estenien les espigues de manera regular per tota l'era, arribant a una gruixada d'un metre. Les espigues es baten amb animals de tir i amb carretons de ferro o pedra. La batuda servia per fer separar el gra de la palla. Després els pagesos regiraven la palla amb forques. A poc a poc s'anava separant i retirant la palla de l'era. Així hi quedava només el gra i el pallús. Per separar-lo s'ha de ventar el gra en un erer o en una màquina ventadora. La palla s'emmagatzemava en pallers. A tot aquest procés de sega i batuda se li diu "Aixecar d'eres". Igual que les segades es feia en reminyoles.

Els pallers solien estar fets de palla de civada a la part exterior i de blat a l'interior. Al centre es podia posar la pallasa dels llegums. Es feia tot afegint capes de palla posades de forma circular al voltant de la pallera (el pal que sosté el paller). L'exterior del paller es pentinava amb una forca. A la part superior, s'hi posava argila i una brancada de pi.

Com plantejam les activitats?

Amb les dues il·lustracions d'aquesta pàgina els alumnes poden resseguir les feines de l'era: batuda i ventada. Les activitats d'aquesta pàgina són: lectura d'imatges, escriptura de lèxic relacionat amb les feines de l'era (seguint el model dels requadres) i experimentació del paller. Si tota la pàgina es pot treballar a l'aula, aquesta darrera activitat és específica de Can Planetes: els nens i nenes han de buscar el paller i tocar-lo. A més el poden descriure: sec-humit, aspre-suau...

Activitat complementària

Com activitat extra proposam fer una rotllana al seu voltant. Es poden contar els nens i nenes que calen per fer-hi la volta.

PÀGINA 3

Què hem de saber?

Can Planetes està envoltat de camps. En l'actualitat n'hi ha pocs de cultivats. Antigament tota la zona al voltant de Can Planetes eren camps sembrats i els productes es venien per tot Eivissa. Dels horts s'obtenen fonamentalment fruites i hortalisses per al consum humà.

Cal destacar la importància que ha tingut històricament l'aigua a Eivissa. Era un bé escàs. Més encara si es té en compte que l'economia eivissenca tradicional es basava principalment en l'agricultura.

El riu de Santa Eulària és el corrent d'aigua per excel·lència d'Eivissa. S'ha aprofitat històricament, ja des d'època islàmica, per regar una gran zona dels voltants del riu i per fer funcionar molins fariners (documentats al segle XIII encara que es pensa que poden datar del segle X). Als voltants del riu hi havia diversos sistemes hidràulics, alguns d'origen andalusí, que regaven més de vint hectàrees de terreny.

El sistema hidràulic del molí s'inicia a es Trenc. És una presa, un mur de pedra i argamassa de sis metres que aturava el corrent del riu i feia que les aigües s'embassassin, tot pujant el nivell. Del lateral del Trenc sortia un canal, es Canal des Molins, d'un kilòmetre i mig de longitud.

Les aigües es desplaçaven pendent avall per canals i sèquies fins a arribar als molins i als horts. El Canal des Molins arriba a Can Planetes per la part del darrere i deixa caure l'aigua sobre la roda del molí. Del Canal des Molins depenien quatre molins: el Molí de Dalt, el Molí d'Enmig, el Molí d'en Marge i el Molí de Baix. Avui en dia aquest canal no està en funcionament però se'n poden observar algunes restes: el canal que arriba al molí i porta l'aigua que fa moure la roda, les sèquies que desvien aigua cap alguns horts, les restes de la Sèquia des Mallorquí, el riu, Es Trenc, etc.

Entre el canal i el riu quedava una zona de camps irrigats, dividits en parcel·les petites de diferents propietaris. Les sèquies són canalitzacions que porten l'aigua als horts. El funcionament de les sèquies està subjecte a les regles de la gravetat, per això tota sèquia ha de tenir un cert pendent que permeti regar tants terrenys com sigui possible.

La sèquia o canal principal que porta l'aigua del riu està dividida per rescloses que es poden obrir o tancar a voluntat. Cadascuna d'aquestes rescloses permet aturar l'aigua de la sèquia i desviar-la cap al seu hort.

Els hortolans s'organitzaven seguint un règim horari d'ús de les aigües. Això vol dir que cadascun tenia unes hores setmanals en les quals podia fer ús de l'aigua que baixava de la sèquia (la resta d'hores l'havia de deixar baixar lliurement). Una vegada l'hortolà obria el tap que portava l'aigua cap al seu terreny, feia anar l'aigua per les regadores fins als recs. Les regadores i els recs són canalitzacions temporals fetes en la mateixa terra de l'hort.

Com plantejam les activitats?

Aquesta pàgina és específica per realitzar durant la visita a Can Planetes. L'objectiu és que els alumnes entenguin com arribava l'aigua al molí des del riu.

Els nens i les nenes han d'observar el moviment de la roda vertical impulsada per la força de l'aigua que cau pel canal. Han d'anar a buscar l'origen de l'aigua i observar què passa amb l'aigua que ha fet moure la mola, i per on se'n va. L'aigua que fa moure la roda esquitxa els visitants que s'hi acosten massa. Es pot engrescar els nens que es remullin les mans amb l'aigua que fa moure la roda.

Durant la visita els nens i nenes poden anar fins al Pont Vell. En l'actualitat el riu ja no porta aigua, però es veu perfectament per on passava i la necessitat que havien tingut els habitants de Santa Eulària de fer-hi un pont.

Amb tota aquesta informació els nens i les nenes han de pintar al dibuix l'aigua que baixa del riu, pel canal, fins al molí. També han de posar cada paraula al seu lloc corresponent del dibuix.

Activitat complementària

El riu també portava aigua als horts. Al camí que va de Can Planetes fins al riu es veuen algunes de les sèquies que antigament regaven els horts. Actualment la majoria de sèquies estan inutilitzades i els horts no són conreats. A la sala dels plafons de Can Planetes es projecta un documental on els alumnes poden veure un pagès regant patates amb el sistema tradicional de reg per inundació.

Els nens poden observar els horts de Can Planetes i dibuixar al full el que hi hagin vist (tarongers, oliveres, hortalisses, etc.).

PÀGINA 4

Què hem de saber?

Abans de portar el blat al molí s'havia de rentar. La rentada es fa amb ajuda d'un llibrell ple d'aigua i un garbell. Es rentava separant els grans de blat de les pedres i la terra que hi pogués haver-hi. Després s'assecava al sol.

La mòlta del blat es feia en un molí de sang, de vent o d'aigua. El molí tritura el gra per transformar-lo en farina. El Molí de Dalt és un molí fariner: una màquina desintegradora que s'utilitza per transformar els cereals en pols. Aquests molins són emprats en la mòlta de cereals (blat, ordi, civada, etc) i llegums (faves, ciurons, lleties, etc.). La trituració d'aquests grans els fa així aptes per al consum de les persones i els animals.

El molí aprofita la força de la gravetat de l'aigua per moure la mola. L'aigua arriba al molí pel Canal des Molins. La roda gira i trasmet aquest moviment a l'arbre horitzontal. L'engranatge format per la roda dentada i la llanterna transmet aquest moviment rotatori a l'arbre vertical que fa moure la mola de dalt. La mola de baix està en repòs. El moviment rotatori de la mola és aprofitat per anar sacsejant la canaleta per fer baixar el gra.

El gra (de blat, ordi o dacsa) es posa a la tremuja. D'allí va baixant pel canalet amb l'ajuda del moviment vibratori que li trasmet la rotació de la mola. El gra entra pel forat central de les moles i es desplaça entre totes dues fins als extrems, per on surt ja triturat. El molí disposa d'un mecanisme que permet estrènyer o afuixar les moles per fer la farina més gruixada o més fina.

El gra triturat, la farina, surt pels costats de les moles, i cau a sobre d'una taula. La farina es fa recollir i baixar per una altra canaleta (el farinal) fins al sac o recipient que s'hi hagi situat.

El Molí de Dalt utilitza la força de l'aigua per moure la mola. A Eivissa hi ha hagut tradicionalment quatre tipus de molins fariners: molí de mà, molí de sang, molí de vent i molí d'aigua.

Aquestos tipus de molins es van anar substituïnt per molins de gasoil, gas, gasolina o electricitat que són moguts per motors que utilitzen aquestos combustibles.

Com plantejam les activitats?

Aquesta pàgina s'ha de realitzar a dins de l'estança del molí. La roda del molí es mou gràcies a l'acció de l'aigua. Els nens i les nenes poden observar el moviment del molí a partir de la força que li trasmet la roda. També poden observar les parts del molí que estan en moviment i les que estan aturades. No poden veure les moles, perquè estan tapades. Però en poden buscar una que hi ha a terra, just a l'entrada de la porta principal de Can Planetes. És una mola reutilitzada com a rajola.

En el dibuix el fameliar està abocant blat a la tremuja del molí. El blat surt transformat en farina. Els nens han de relacionar aquest dibuix amb el molí que tenen davant seu i omplir els requadres amb les paraules corresponents.

Activitat complementària

Molem blat amb un molí de mà.

PÀGINA 5

Què hem de saber?

Per a elaborar el pa, es mescla la farina amb aigua calenta i llevat en un llibrell. El llevat és un trosset de massa de pa fermentada. Quan està ben pastat s'ha de deixar actuar el llevat: la pastarada augmenta de volum per efecte de la fermentació. Quan està fermentat, es poden fer els pans (de forma arrodonida) o els cócs (de forma allargada). S'enfarina la pala, les mans i els tovallons perquè la pasta no s'hi aferri. Abans de posar-hi el pa, el forn ha d'estar conrat, és a dir, suficientment calent com per coure el pa. El pa s'enforna amb una pala i es deixa coure una hora o més.

Com plantejam les activitats?

Amb les dues il·lustracions d'aquesta pàgina els nens i les nenes poden resseguir les feines de pastat i enforat del pa. Les activitats d'aquesta pàgina són: lectura d'imatges (i de les explicacions), escriptura de lèxic relacionat amb l'elaboració del pa i recerca del forn de Can Planetes. Els nens han de pintar la forma que més s'assembla a la porta del forn.

Activitat complementària

Fem pa a l'aula.

PÀGINA 6

Què hem de saber?

La vida dels eivissencs fa cent anys era molt diferent de l'actual: la majoria treballaven al camp, no hi havia gaire comerç, es cultivaven productes d'autoabastament, etc. L'ús de l'entorn també era molt diferent de l'actualitat: s'aprofitaven al màxim els terrenys cultivables i els recursos que ofería la natura (forestals, hídrics, marins, etc.).

El blat era un aliment bàsic i les feines que hi estaven relacionades ocupaven una bona part del temps dels pagesos eivissencs. Cal destacar que la majoria d'aquestes feines tenien un caràcter manual.

Com plantejam les activitats?

Aquestes activitats es poden realitzar a l'aula després de la visita. Volen ser un repàs del cicle del pa que s'ha treballat al quadernet. En l'endevineta els nens i nenes repassen el cicle del blat: de brot a espiga, de gra a farina i el paper que hi juga el molí.

La segona activitat tracta els diferents treballs que es realitzen en el cicle del pa. Els alumnes els han de relacionar amb els dibuixos corresponents.

CONTRAPORTADA

Què hem de saber?

Versió estesa del conte.

El meu amo, el senyor Planetes era un bon pagès. Abans que jo hi arribàs, treballava al camp de sol a sol: llaurava la terra amb l'animal i l'arada, segava els cereals amb una falç, podava els arbres, collia la fruita, regava l'hort, adobava els camps amb fems d'animals i arreglava les parets de pedra. Cada dia hi havia una feina diferent a fer, una feina que no s'acabava i que li durava tot el dia.

Un dia li van parlar de nosaltres, els fameliars. Va rumiar i rumiar fins que va arribar a la conclusió que un fameliar era el que necessitava. Així que va fer el que fa tothom qui vol tenir un fameliar a casa: va anar davall el pont vell del riu de Santa Eulària, la nit de Sant Joan. Allí va agafar una floreta que només hi neix aquella nit, la nit més curta de l'any. La va collir i la va guardar a dins una ampolla negra ben tapada. D'aquella floreta vaig néixer jo, el fameliar. A partir d'aquell dia, el senyor Planetes, cada cop que ha de fer una feina molt feixuga, obre el tap de l'ampolla i PATAPLAF! aparec jo demanant "FEINA O MENJAR". Sé fer de tot i ho sé fer molt bé i molt ràpid. Però vull tenir sempre alguna feina a fer. Si no, em menjaré tot el que trobi a la casa. El menjar que més m'agrada és el pa amb formatge. Tens alguna feina per mi?

Com plantejam les activitats?

Aquesta llegenda sobre l'origen del fameliar es pot explicar als nens al costat del Pont Vell.

Crèdits

Producció: Ajuntament de Santa Eulària des Riu.

Realització: Centmans- Serveis educatius de les Pitiüses s.coop.

Continguts didàctics: Fina Ribas Ribas, Sergi Moreno Yern, Sílvia Ochoa Garcia.

Disseny i maquetació: Antoni Torres Bonet.

Il.lustracions: Martin Díaz Barletta.

Correcció lingüística: Lluís Domingo.